

УДК: 126+301

Особистість у дискурсі соціально-філософської думки (Ч. 1: від Античності до Відродження)

Г.Я. НАРЯДЬКО

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, м. Одеса,
Україна, E-mail: marlinna@yandex.ru

Авторське резюме

У статті досліджується проблема становлення особистості як цінності в дискурсі соціально-філософської думки, для чого виокремлюються її джерела, процес становлення, розвиток і результати, що були досягнуті в рамках загальнофілософських теорій (від Античності до Відродження).

Проблема людини як особистості вперше в європейській філософії стає актуальною у софістів. В теоретичному плані мова йде про формування самостійної поведінки, яка неможлива без створення «приватних схем» і, як наслідок, нового бачення дійсності, що включає в себе два елементи – індивідуальне бачення світу та відчуття себе мікрокосмосом. Водночас формується опозиція: внутрішнє та зовнішнє (Я та світ, Я та інші).

Схеми та зразки середньовічної особистості, висвітлені Августином Аврелієм, показують (розкривають) водночас її становлення (перетворення з «ветхої» в «нову») та існування. Філософські теорії особистості Августина Аврелія, Фоми Аквінського, Піко делла Мірандоли та інших стали світоглядною основою для західної цивілізації Великого Модерну (О. І. Неклеса), європейської персоналістичної, антропоцентричної традиції, яка зводила особистість в абсолют, сприймала її як святиню.

Ключові слова: особистість, самостійна поведінка, приватні схеми, антична особистість, середньовічна особистість, особистість епохи Відродження.

Personality in the discourse of social and philosophical thought (part 1: from Antiquity to the Renaissance)

H.YA. NARADKO

South ukrainian national pedagogical university named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine,
E-mail: marlinna@yandex.ru

Abstract

In the article the problem of identity formation as a value in the discourse of social and philosophical thought, which distinguishes its source, the process of the development and the results that have been © Г.Я. Нарядько, 2014

achieved under the general philosophical theories (from Antiquity to the Renaissance). The problem of human beings for the first time in European philosophy is relevant to the Sophists. In theoretical terms it is a self-forming behavior, which is not possible without creating a «private circuit» and, consequently, a new vision of reality, which includes two elements - the individual vision of the world and feeling microcosm. However, the opposition formed: internal and external (I and the world, I and others).

Plans and designs of medieval personality Aurelius Augustine highlights show (reveal) at the same time of its formation (transformation from «Old» in the «new») and existence. Philosophical theories of personality Aurelius Augustine, Thomas Aquinas, Pico della Mirandolay and others the ideological basis for the Great Western Civilization Modern (A. I. Neklesa), European personalistic, anthropocentric tradition that drove an absolute identity, perceived it as a sanctuary.

Keywords: personality, behavior independent, private schemes, identity antique, medieval personality, the personality of the Renaissance.

Постановка проблеми. Нове тисячоліття все більше актуалізує дослідницький інтерес до соціокультурної системи, що змінюється, перш за все, до змін у ціннісній системі. При цьому робиться акцент не стільки на соціокультурні об'єкти та процеси, скільки на особистість, яка є головним суб'єктом змін в соціумі. Для повного усвідомлення проблеми цінності особистості необхідно знати її джерела, розвиток і результати, що були досягнуті в історії філософії.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі особистості в дискурсі соціально-філософської думки досліджували такі вчені, як Бердяєв М. А., Каган М. С., Ларцев В. С., Баткін Л. М., Белик А. А., Загороднюк В. П. та багато інших.

Мета дослідження. Для історичного аналізу проблеми цінності особистості слід простежити процес становлення її в рамках загальнофілософської теорії особистості.

Виклад основного матеріалу. В європейській філософії проблема людини вперше стає актуальною в античності, у софістів. Саме вони змістили акцент від пошуку першопричини, основи світу («архе») до людини та її суспільного життя. В античній культурі, із значним послабленням релігійного та міфологічного початку та обмеженим впливом держави на людину, вперше виникає самостійна поведінка нового бачення дійсності, яке включало в себе два елементи – індивідуальне бачення світу та відчуття себе мікрокосмосом (унікальною особистістю, Я). Водночас формується опозиція: внутрішнє та зовнішнє, Я та світ, Я та інші. Самостійна поведінка будується як компроміс між необхідністю слідувати традиції (міфам та звичаям) та подоланням цієї традиції. Основними формами соціалізації особистості, що формувалась в античності, були спочатку суд та театр, лише потім до них приєднується і філософія. В творах Есхіла, Софокла, Еврипіда

та інших відомих грецьких драматургів герої потрапляють в ситуації, де вони змушені приймати самостійні рішення. Необхідна умова вироблення самостійної поведінки – відкриття людиною свого Я; воно невіддільне від формування нею «образу себе», приписування Я певних якостей.

Отже, антична особистість – це людина, яка може йти проти традицій і водночас прийматися суспільством, людина мисляча; це людина, яка переходить до самостійної поведінки, здатна до самокерування. Людина стає мірою, а розкриття закладених в ній потенціалів – метою.

З переходом до середньовічної культури, яка базувалась на основі християнського вчення, відбувається переосмислення завдань мислення: головним стає не пізнання буття, а критика на основі християнських уявлень античних способів пояснення та розуміння світу і людини, а також засвоєння та пояснення нової реальності, яка була зафіксована в Священному писанні. Цей перехід відбувається в результаті кризи міфологічного світовідчуття та кризи соціальних інститутів, які довгий час забезпечували соціальну стійкість, зокрема вирішували протиріччя людей між собою та окремої людини з полісним суспільством. Майже всі інститути (адміністративного керування, судовиробництва, армії, сім'ї, мислення) вже не задовольняли громадян. В перші роки нашої ери навіть особиста безпека людини вже не могла бути гарантована. В результаті антична людина починає поступово передавати іншим особам частину власних прав вільного громадянина. На цій основі починають складатися корпоративні та договірні відносини [6]. В результаті варваризації античного суспільства відбувалась асиміляція народів, які знаходились на інших рівнях та етапах соціального і культурного розвитку. Нові ідеї про Христа, що являв зразок нової людини та Бога, про вічне життя, рівність всіх людей перед Богом, про покарання за гріхи, - все це подобалось пересічним людям, які жили в умовах кризи та розпаду античної культури. Отже, змінюються базисні культурні сценарії і паралельно - соціальні інститути, влада, суспільство, людина, включаючи особистість. У порівнянні з анти-

чністю уява про людину в християнстві радикально змінюється. На людську особистість накладає відбиток абсолютна особистість Творця. «Ветха» людина традиційно вважала, що її душа подібна стихіям, здійснює круговорот життя та смерті, що в світі, який мислиться незмінним, правлять безліч богів, що доля людини від неї самої не залежить. В християнському вченні стверджувалося, що душа людини знаходиться в напружених моральних відносинах з Творцем, і від того, чию сторону прийме людина, повністю залежить її доля. «Нова» людина розглядала світ як створений Богом. Власне Бог розумівся не тільки як закон та буття (Батько та Святий дух), але і як моральна особистість (Христос). В 397 – 401 роках Августин Аврелій пише «Сповідь», в якій не лише описав свій релігійний досвід, але й охарактеризував «нову» людину. Щоб йти новим шляхом, людина має віднайти тверду основу життя та мислення. Для Августина – це «внутрішня людина», яка безпосередньо спілкується з Богом. «Внутрішня людина» починається з любові до Бога, ця любов породжується світлом, голосом, запахом, їжею та обіймами. Набувши твердої основи життя та мислення, людина починає пізнання нової справжньої реальності та переробляє себе, щоб мати змогу потрапити в цю реальність. Ці моменти прослідковуються в творчості Августина. Він пізнає не тільки Бога (справжню реальність), але і через Бога власну душу; пізнаючи себе, Августин водночас пізнає Бога та його творіння. Отже, християнство вперше відкрило людську індивідуальність, звернулося до кожної окремої людини, а людина особисто звертається до надособистості (Творця). Особливістю середньовічної особистості є конкретна діалектика волі та необхідності, що полягало у визнанні в межах корпоративних відносин і віри в Бога особистої свободи людини. Людина розуміє, що вона повністю в Божій владі, якщо виключно сама направить свою волю, душу, інтелект на самопізнання, в результаті якого вона бачить себе з Богом, розуміє себе в руках Господніх. Дійсно, становлення особистості передбачає формування самостійної, особистісної поведінки людини. Але самостійна поведінка неможлива без особливої семіотики та уявлень, які задають «образ себе». Схеми та зразки середньовічної особистості, висвітлені Августином, задають «образ себе», завдяки якому людина починає будувати власну модель поведінки з іншими людьми та усвідомлює себе. Аналізуючи та проводячи порівняльну характеристику античності та середньовіччя, О. І. Неклеса робить наступний висновок: «Різниця, власне кажучи, полягала у тому, що у світі (середньовіччя) виникла вільна людська особистість, вільна від норм поведінки, розписаних до дрібниць... Паралельно стигне і нова концепція історичного процесу. Людина, здобувши право на дію, по-

чинає будівництво *Universum Christianum*, яке розумілось як універсальний простір спасіння» [5, с. 67]. О. І. Неклеса вказує також, що виток усієї західної цивілізації Великого Модерну вкорінені у християнській свідомості. Християни ще на зорі нової цивілізації називали себе *moderni*, відрізняючи себе і свою спільноту від людей Старого Завіту – *antiqui* [5, с. 39].

Людина епохи Відродження стає більш незалежною від Творця, тому що усвідомлює себе викупленою Христом, а отже, перестає боятися смерті та Страшного Суду. Людина сприймає себе менш значущою порівняно з Богом, але відчуває здатність до творіння. Як говорить Марсіліо Фічіно, людина може створити власні «світила, якщо б мала знаряддя та небесний матеріал». При цьому людина могла спиратися на знання природи та на сакральні знання й одкровення. Звідси з'являється фігура «природного мага», який, з одного боку, створює дива, з іншого – досліджує закони природи, використовуючи набуті знання в процесі творення. Магія, говорив Дж. Бруно, «оскільки займається позаприродними початками – божественна, а оскільки спостереженнями природи, відшукуючи її таємниці, вона – природна, серединною та математичною зветься» [3, с. 162 - 167].

Прийняття водночас двох реальностей (природної та сакральної) і нова, більш висока самостійність людини, що діє як Бог, але з поверненням до Бога, який розуміється як умова буття та мислення – утворюють сутність епохи Відродження та нового бачення дійсності [8, с. 112].

Людина епохи Відродження стає в центр світу, де в Середні віки стояв Бог – настає епоха антропоцентризму. Праця Піко делла Мірандола «Промова про вартість людини» є яскравим твердженням на користь останнього твердження.

Незважаючи на володіння вільним волевиявленням, людина все ж таки залишається залежною від Бога, бо вона не є ідеальною, а гріховною, підвладною пристрастям та безумству. Мірандола пропонує боротися з цими недоліками за допомогою моралі та природної філософії (діалектики), що допоможе, на його думку, очистити душу. Отже, особистість періоду Відродження не тільки робить себе, за власним бажанням, але й прагне досягти ідеалу – «універсальної людини». В статті Л. М. Баткіна «Поняття про індивід за перепискою Нікколо Макіавеллі з Франческо Векторі та іншими» показано ренесансну людину, в якій водночас уживаються «високе» та «низьке», віра та заперечення загальноприйнятої моралі, прагнення до універсальності та водночас до самостійності та незалежності.

Реформація (ще одне явище епохи Відродження) – багато в чому специфічний західний феномен – ставила на меті та допомагала переосмислити християнські догми (не як

християнські, а саме як догми). Ідеологія протестантизму пропагувала ідею особистого спілкування з Богом, а головне – активно сприяла формуванню активістського і добродісного ставлення до сім'ї, праці, майна. Особистість у протестантизмі виходить на перший план, причому не в абстрактно-антропоцентричному (як у філософських студіях), а «прикладному» сенсі і вигляді. Новий підприємницький етос (доктринально розроблений і репрезентований у працях Б. Франкліна) орієнтував людину на активну діяльність, ефективну реалізацію своїх особистісних потенцій, на креативний вияв того, що згодом було названо М. Вебером «дух капіталізму». Саме ці чесноти, які складають стрижень підприємницького етосу, є водночас і фундаментальним персонально-етичним еталоном цивілізованого громадянського суспіль-

ства і його автономією особистості (яка ґрунтується на недоторканності приватної власності і приватності як такої взагалі), громадянською гідністю (основою активної включеності людини до суспільних справ), взаємною терпимістю (визнання можливості бути іншим), повагою до прав і свобод людини та інше.

Висновки. В європейській філософії проблема людини вперше стає актуальною в античності, у софістів. Від античності до Відродження була сформована і проголошена антропоцентрична «матриця» світосприйняття, за допомогою якої поступово та поетапно здійснювалася морально-етична санкція індивідуальної поведінки людини, поступово поширювалось усвідомлення автономії і значущості людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Августин А. Исповедь Блаженного Августина, епископа Иппонского / Августин Аврелий; [пер. с лат. М. Е. Сергеевко] // М. : Республика, 1992. – 464 с.
2. Баткин Л. М. Понятие об индивидуальности по переписке Никколо Макиавелли с Франческо Вектори и другими / Л. М. Баткин // Человек и культура. М., 1990, С. 218 – 227.
3. Бруно Дж. Изгнание торжествующего зверя / Дж. Бруно; [пер. и примеч. А. Золотарева]. - СПб.: Огни, 1914. – 224 с.
4. Ионин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие / Л. Г. Ионин; [изд. 30-е, перераб. и доп.]. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. – 432 с.
5. Неклесса А. И. Трансмутация истории / А. И. Неклесса // Вопросы философии. – 2001. - № 3. - С. 58 – 71.
6. Петрушевский Д. М. Очерки из истории средневекового общества и государства / Д. М. Петрушевский. - М. : УРСС, 2003. – 304 с.
7. Платон. Апология Сократа // Платон. Собр. соч.: в 4 т. - М. : Мысль, 1994. – Т. 1. - с. 82.
8. Розин В. М. Личность и ее изучение / В. М. Розин. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 232с.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014

REFERENCES:

1. *Augustin A. Ispoved Blazhennogo Avgustina, episkopa Ipponskogo (Confessions of St. Augustine, Bishop of Hippo). M. : Respublika, 1992. 464 p.*
2. *Batkin L. M. Ponyatie ob individe po perepiske Nikkolo Makiavelli s Franchesko Vektori i drugimi (The concept of the individual correspondence with Francesco Niccolo Machiavelli and other vectors). Chelovek i kultura. M., 1990, P. 218 – 227.*
3. *Bruno Dzh. Izgnanie torzhestvuyuschego zverya (Expulsion of the Triumphant Beast). SPb.: Ogni, 1914. 224 p.*
4. *Ionin L. G. Sotsiologiya kulturyi: put v novoe tyisyacheletie (Sociology of culture: the way in the new millennium). M.: Izdatelskaya korporatsiya «Logos», 2000. 432 p.*
5. *Neklessa A. I. Transmutatsiya istorii (Transmutation history). Voprosy filosofii. 2001. № 3. P. 58 – 71.*
6. *Petrushevskiy D. M. Ocherki iz istorii srednevekovogo obschestva i gosudarstva (Sketches from the history of medieval society and the state). M. : URSS, 2003. 304 p.*
7. *Platon. Apologiya Sokrata (Plato. Apology of Socrates). Platon. Sobr. soch.: v 4 t. M. : Myisl, 1994. Vol. 1. p. 82.*
8. *Rozin V. M. Lichnost i eYo izuchenie (Personality and its study). M. : Editorial URSS, 2004. 232 p.*

Нарядько Галина Яківна – кандидат філософських наук, доцент
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
Адреса: 65120, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
E-mail: marlinna@yandex.ru

Naradko Halyna Yakivna – PhD in philosophy, associate professor
South ukrainian national pedagogical university named after K.D. Ushynsky
Address: 26, Staroportofrankivska Str., Odessa, 65120, Ukraine
E-mail: marlinna@yandex.ru